

Sammanfattning av uppsatsen 'Documentation of Gutnish phonetics and phonology' av Caspar Jordan

Uppsatsen är en språkvetenskaplig studie av gutamålets språkljud (fonetik) samt hur de kan kombineras och hur betoningen fungerar (fonologi). Uppsatsen skrevs vid SOAS (School of Oriental and African studies) i London som sista steg på vägen att uppnå magisterexamen i ämnet dokumentation och beskrivning av språk. Uppsatsen består av en introduktion med bakgrundsinformation och en huvuddel som innehåller själva beskrivningen.

I introduktionen beskrivs att språket talas på Gotland och finns nedskrivet sedan medeltiden, att det är besläktat med svenska och de andra nordiska språken och har två huvudsakliga dialekter (fårösmål och storösmål). Jag beskriver hur gutamålet inte är ett politiskt erkänt minoritetsspråk och att det sannolikt kommer att vara utdött inom en ganska snar framtid eftersom det inte lärs ut till yngre generationer i någon större utsträckning. Sedan ger jag en överblick över tidigare forskning, i första hand bröderna Sæve och Herbert Gustavson, men också några mindre uppsatser som skrivits om gutamål. Slutligen berättar jag om metoden som jag använt för att skriva uppsatsen, nämligen att jag gjort ljudinspelningar med en grupp talare från olika delar av Gotland som jag sedan har analyserat med hjälp av språkvetenskapliga metoder och datoranalyser av olika slag för att komma fram till en systematisk beskrivning av språkljuden och hur de förhåller sig till varandra. Mycket av det jag har kommit fram till är redan känt för gotlänningar men helt okänt för språkvetenskapsmännen.

Huvuddelen består i sin tur av flera delar. Den första listar alla ljuden (vokaler och konsonanter) som förekommer i språket och ger exempel på dessa. Sedan följer en del som handlar om betoning, följd av en del om stavelsestruktur (hur vokaler och konsonanter kombineras till ord). Avslutningsvis tar jag upp några olika processer som styr hur talare uttalar gutamålets ljud i meningar och sammanhang.

De enkla vokaler som finns i gutamål är i, y, e, ö, a, o, u. De kan vara korta eller långa beroende på stavelsestruktur, dvs. hur många konsonanter som följer efter. Långt u blir dock en diftong (som inte skrivs som diftong enligt Gutamålsgilletts stavningsrekommendationer).

Diftongerna är ei, äi, öi, ai, oi, yu (långt u), eu, au, ou. Ou kan på sina håll uttalas som au (som i skaule 'skola' i Gammelgarn) och en viss förvirring råder kring diftongerna ei och äi.

Konsonanterna är p, b, m, f, v, t, d, n, s, r, l, sj, tj, j, k, g, ng, h. På Fårö skiljer man dessutom mellan t och rt, d och rd och n och rn. Det verkar man inte göra på Storön. R-ljudet är det som varierar mest över Gotland. Det kan vara rullande på tungspetsen, det kan låta som stockholmskt r och det kan låta som ett amerikanskt r. Det verkar inte finnas något tydligt system för när det blir hur. N och l kan vara stavelsebärande, dvs. de kan vara kärnan i stavelser (vilket i svenska bara vokaler kan), t.ex. i orden muln 'mulen' och fågeln 'fågeln'. Detta förekommer inte på Fårö.

I delen om betoning skiljer jag på tryckaccent och tonaccent, en skillnad som är vanlig i nordiska språk. Tryckaccent är själva betoningen, alltså där det starkaste trycket ligger i ett ord, medan tonaccent är den melodi med vilken ett ord uttalas. På svenska skiljer man mellan anden (fågeln) och anden (spöket); båda har tryckaccent på and- men tonaccnten skiljer de båda orden åt. Det första har vad som kallas accent 1, det andra har accent 2.

På gutamål ligger tryckaccnten i allmänhet, precis som på svenska, på första stavelsen i ett ord. I sammansättningar kan den dock ligga på första stavelsen i andra delen av sammansättningen, något som mest förekommer i ortnamn på svenska. Exempelvis hynsbäuri 'hönsburen' har starkare tryck på -bäuri än på hyns-. Ett exempel på svenska är Helsingborg som har starkare tryck på -borg.

Tonaccnten i gutamål är väldigt lik den svenska i när man använder vilken, men det skiljer sig i hur de uttalas. Detta är dock nästan omöjligt att beskriva i text. En sak som skiljer sig är att gutamål har accent 1 i presentformen av alla verb, medan svenska har vissa verb med accent 1 och andra med accent 2. Exempelvis heter det gläidar och seiglar med samma tonaccent på gutamål medan svenskans glider har accent 1 och seglar har accent 2.

Delen om stavelsestruktur är ganska teoretisk men handlar i korthet om att betonade stavelser (dvs. stavelser med tryckaccent) måste ha antingen en lång vokal eller diftong, eller sluta på konsonant. Detta är gemensamt med rikssvenska och ganska typiskt för nordiska språk. Jag säger också en del

om vilka konsonanter som kan kombineras hur och var. Exempelvis kan ord inte börja på jm- eller kp-, något som är möjligt i vissa språk i världen.

Sista delen tar upp några spridda processer som jag har iakttagit i gutamålet. De är i allmänhet tendenser, dvs. följs inte alltid. De viktigaste är apokope, r-bortfall och avljud. Apokope innebär att en vokal i slutet av ett ord faller bort när ordet sätts in i ett sammanhang. Ett exempel är meningen: Dom e fodd kanhände ått tjilomeita herifran, där fodd står istället för födde och ått för åtte. R-bortfall innebär att ett r i slutet av ett ord kan försvinna i uttalet, exempelvis bikmörka 'beckmörker'. Avljud innebär att en vokal i ett ord kan ersättas av en annan i en annan form av samma ord, jfr. svenska verb som sitta - satt - suttit. På gutamål händer detta förutom i verb också i adjektiv som gouar - gutt 'god', raudar - rytt 'röd' och väitar - vitt 'vit'. Avljud kan också bero på tryckaccent som när ain byggning 'en byggnad' blir till a byggning i meningen Han har a byggning.